

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԴԱՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԴԱՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

**ԴԱՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՇԱՂԻՍՏԱՆԻ
ԺՈՂՈՎՐԴԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

ISBN : 978-1-927860-41-0

ԴԵՍԵՄԲԵՐ - 2016

WWW.Edic-Baghdasarian.com

Էդիկ Բաղդասարյան

**ԴԱՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՇԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը

ISBN: 978-1-927860-41-0

2016
Տորոնտո - Կանադա

Բովանդակություն

Ներածական	9
Ծագումը	12
Հնագույն հիշատակությունը Հայաստանի եւ Հայերի մասին. 13	
Հայ Ժողովրդի կազմավորումը	15
Վանի Արարատյան Թագավորությունը	21
ԵՐՎԱՆԴՈՒՆԻՆԵՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	23
Երվանդունիների հարստությունը	24
Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը	27
եւ	27
Հայոց Արտաշեսյան Թագավորության հիմնադրումը	27
Արտաշեսյան հարստությունը	29
Հայաստանի Արշակունի թագավորները	34
Արշակունյաց Հայաստանի ռազմութեան ըստ Ջորանամակի 39	
Մարգալանական Հայաստանը	42
5-7 դարերում	42
Հայ մարգալաններ	45
Բյուզանդական Հայաստանը	46
4-7 դարերում	46
ՀԱՅՈՑ ԻՇԽԱՆՆԵՐ	50
Բագրատունյաց թագավորությունը 9-11 դդ.	50
Հայկական այլ իշխանություններ	53
Բագրատունիների գերակայության ներքո	53
Օտար ամիրայությունները Բագրատունյաց Հայաստանում. 55	
Բագրատունիների արքայատոհմը	62
Մելչուկյան արշավանքները եւ Հայաստանը	63
11-12 դարերում	63
Տաշիր-Ջորագետի թագավորության անկումը	65
Սյունաց թագավորության գոյամարտը	65
Խեղենեկյան Արծրունիները Վասպուրականում	67
Սասունի Թոռնիկյանները	68
Հյուսիսային Հայաստանը եւ	69
Ձաքարյանների իշխանությունը 12-14 դարերում	69
Մոնղոլ- թաթարական տիրապետության ժամանակաշրջան 73	
Կիլիկիայի Հայկական Թագավորությունը (1080-1424)	75
Կիլիկիայի հայկական իշխանության առաջացումը	78
Կիլիկիայի հայկական պետ. մեծ իշխանների գահացանկը ...	83
Հայաստանը Լանկ-Թամուրի արշավանքների շրջանում	84
Կարա-Կոյունլու եւ Աղ-Կոյունլու	84
թուրքմենները եւ Հայաստանը	84
Խաչենի իշխանությունը	87
Խաչենի իշխանական տան տոհմաբանություն	87
Խաչենի Մելիքությունը	89
Ծարի Մելիքությունը	89
Պռոշյանների իշխանությունը	90
Դովիյանների իշխանությունը	90
Արտազի կամ Մակվի Հայկական իշխանությունը	91

Համշենի հայկական կիսանկախ իշխանություն.....	93
Հայոց եկեղեցու թեմերն ու աթոռները	94
Հայաստանը 16-18-րդ դարերում.....	95
Սեֆյան Իրանը եւ Հայաստանը.....	95
Հայաստանի առաջին բաժանումը	96
Պարսկաստանի և Օսմանյան Թուրքիայի միջև	96
Հայաստանի վիճակը Շահ-Աբբաս Ա-ից հետո	99
Հայաստանի նոր բաժանումը.....	99
Վարչական բաժանումներն Արևմտյան Հայաստանում	102
Հայկական իշխանությունները 17-րդ դարի առաջին կեսին .	102
Հայ Ազատագրական Պայքարը	107
Հայկական Սղնախների (Ռազմական ճամբարների)	
պայքարը Սեֆյան Իրանի Տիրապետության դեմ	111
Ազատագրական կռիվները Սյունիքում եւ Ղարաբաղում	115
Նաղիբ Շահի գահալալությունը եւ հայերի իրավիճակը	117
Հայկական ինքնավարության ձևավորումն Արցախում	119
Հայության իրավիճակը.....	120
Ձենդերի տիրապետության ժամանակ	120
Հայկական Պետականության Վերականգնման Ծրագրեր...	122
Քաղաքական իրադարձությունները 18-րդ դարի վերջերին .	131
Վարչական-քաղաքական իրավիճակը.....	133
19-րդ դարի սկզբում.....	133
Ինչու հայերը ցանկացան թոթափել պարսկական.....	140
խանական տիրապետությունը	140
Արևմտյան Հայաստանի իրավիճակը	141
Հայկական կիսանկախ իշխանություններ.....	145
Հայերի գաղթը.....	147
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒՄ	148
Հայաստանի ինքնավարության նախագիծը:	149
Հայկական մարզը	149
Դրիմի պատերազմի Կովկասյան ռազմաճակատը եւ	
հայերի մասնակցությունը.....	153
ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ	
1850-1860-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ	157
Ձեյթունի 1862 թ. ապստամբությունը	157
Ձեյթունի ապստամբության արձագանքները.....	157
Ժողովրդական ելույթները Արեւմտյան Հայաստանում	161
Հայ հասարակական միտքը 1850-70-ական թվականներին. 163	
1-Պահպանողականներ.....	163
2-Ազատամտական հոսանք	164
Արեւմտրյան Հայաստանի հաս.-քաղաքական դրությունը	
1870-1900 թթ.	165
Ազգաբնակչությունը.....	166
Հայկական հարցի միջազգայնացումը.....	169
Ազատ. պայքարի թեմակոխումը զինված պայքարի փուլ.....	171
Զինված պայքարի գաղափարախոսության ձևավորումը....	171
Ազատագրական խմբակներն ու կազմակերպությունները ...	171
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	175
ՊԱՇՏՊԱՆ ՀԱՅՐԵՆՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ.....	175
ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ, ԱԶԱՏԱԿԱՆ, ՌԱՄԿԱՎԱՐ.....	176
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԺԿ)	177

ՎԵՐԱԿԱԶՄՅԱԼ ՀՆՉԱԿՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՎՀԿ).....	178
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՌԱԿ)	179
ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀՆՉԱԿՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑ(ՄԴՀԿ)...	179
ՀԱՅ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՀՀԴ կամ ՀՅԴ) .	181
Հայդուկային շարժումը.....	183
ԴՐՎԱԳՆԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԱՏ-ՈՐՄՆԱԴՐԱԿԱՆ.....	185
Ազգային-ազատագրական շարժումները	
1890-ական թվականներին	188
Կուկունյանի խմբի արշավանքը	188
Սասունի 1894 թ. ապստամբությունը.....	190
Բարենորոգումների մայիսյան ծրագիրը.....	191
Արևմտահայության զանգվածային կոտորածները	192
Արևմտահայության ինքնապաշտպանական մարտերը	193
Ձեյթունի 1895 թ. ապստամբությունը	193
Ինքնապաշտպանական մարտերը	194
Խանասորի արշավանքը.....	195
Վանի 1896 թ. ինքնապաշտպանությունը.....	195
Հայոց եկեղեցին եւ նրա պայքարը աղանդների դեմ.....	198
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՅՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ	208
ՈՎԷԲՐ ԵՆ ԵՀՈՎԱՅԻ ՎԿԱՆԵՐԸ	208
Յարական կառավարության	210
ազգային-գաղութային քաղաքականությունը	210
Հայաստանը 20-րդ դարի սկզբին.....	211
Ազատագրական շարժումների ծավալումը	211
Առաքելոց վանքի կռիվը.....	211
Սասունի ինքնապաշտպանությունը.....	213
Ազատագրական շարժման արձագանքները	215
Երիտթուրքական հեղաշրջումը եւ արեւմտահայությունը	216
Դավադրական Համաձայնագիր Հ. Յ. Դաշնակցության եւ... 217	
Թրքական Իթքիհատ Վե Թերաքքի Կուսակցության Միջեւ . 217	
ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԲՈՎԱՆ-ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.. 218	
ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ Իթքիհատ-թերազգը-ի ԵՒ Հ.Յ.Դ..... 218	
Հայկական հարցը 1912-1914 թթ.....	221
Հայկական բարենորոգումների խնդիրը	222
եւ ռուս-թուրքական համաձայնագիրը.....	222
1903 թ. հունիսի 12-ի հրամանագիրը	223
Հայ-թաթարական (ադրբեջանական) ընդհարումները.....	224
Հայերի ջարդերը 1905 թ.....	224
Ռազմական գործողությունները Կովկասյան ռազմ.	
եւ հայերը Ռազմական գործողությունները.....	228
Կամավորական շարժումը.....	229
ԵՐԻՏԹՈՒՂԹԵՐԻ ՍԱԼՈՆԻԿԻ ԳԱՂՏՆԻ ԺՈՂՈՎԸ	
ՀԱՅԵՐԻ ԲՆԱԶՆՋՄԱՆ ՄԱՍԻՆ	232
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՆՈՒՆԻՅ	233
Հայոց Յեղասպանության վերլուծական ակնարկ	235
Ինքնապաշտպանական հերոսամարտերը 1915 թ.	243
Վանի ինքնապաշտպանական հերոսամարտը.....	243
Ինքնապաշտպանական հերոսամարտերը	245
Հայ Գաղթականությունը	247
Իրադրությունը Անդրկովկասում	249
Հայոց (արեւելահայ) Ազգային խորհրդի ստեղծումը.....	250

Հոկտեմբերյան հեղափոխության հաղթանակը,	251
Իրադրությունը Անդրկովկասում եւ Հայաստանում	251
Թուրքահայաստանի մասին դեկրետը	252
Թուրք-անդրկովկասյան հարաբերությունները 1917 թ.	253
Երզնկայի զինադադարը, Ռ-ազմաճակատի քայքայումը	253
Հայկական զորամիավորումների ստեղծումը	254
Թուրքական զորքերի ներխուժումը Արեւելյան Հայաստան .	256
Մայիսյան հերոսամարտերը	256
Հայաստանի առաջին հանրապետությունը	259
Հայաստանի Հանրապետության հռչակումը	259
Բաթումի պայմանագիրը	260
Հայերի ցեղասպանությունը Ադրբեջանում	262
(1918-1920 թթ.)	262
Հայաստանի առաջին հանրապետության իշխան.	273
Հայաստանի Հանրապետությանը 1918-1920 թթ.	275
Ազգային բանակի ստեղծումը	275
Հայաստանի առաջին հանրապետության օրուժը	276
Դիվանագիտական կապերի հաստատումը	277
Հայկական անկախ պետականության նշանակությունը	277
Հայկական հարցը Փարիզի խաղաղության կոնֆերանսում:	280
Սեւրի պայմանագիրը	280
Հայկ. պատվիրակությունները Փարիզի կոնֆերանսում	280
Սեւրի պայմանագիրը	281
ԱԶԳԵՐԻ ԼԻԳԱՆ եւ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ	282
Կիլիկիահայության վիճակը	284
Կիլիկիայի հայկական հարապետություն	285
Կիլիկիայի ազգաբնակչությունը	285
Հաճընի հերոսամարտը	285
Հայկական լեգեոն	286
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵԳԵՈՆԸ ԵՎ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒՄԸ	287
Կիլիկիայի հայկական իշանությունները	289
Հայաստանը ռուս-թուրքական հարաբերությունների	292
Հայ-ռուսական հարաբերությունները	292
Քեմալական շարժումը եւ խորհրդա-թուրքական մերձեցում	296
1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմը եւ	
Հայաստանի Հանրապետության անկումը	297
Ալեքսանդրապոլի պայմանագիրը	301
Երեւանի հայ-ռուսական բանակցությունները եւ	
1920 թ. դեկտեմբերի 2-ի համաձայնագիրը	303
Համաձայնագիր Ռ-ՍՖՍՀ լիազոր ներկայացուցչության	
եւ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության միջեւ	304
Խորհրդային Հայաստանի հռչակումը	306
Քաղաքացիական կռիվները Խորհրդային Հայաստանում ..	310
Փետրվարյան արկածախնդրությունը	310
Փետրվարյան արկածախնդր. եւ Դարաբաղի կորուստը	321
Թուրքիա՞ թե Ռուսաստան	323
Խորհրդային Հայաստանի Կարմիր Բանակի ստեղծումը	325
Խոր.Հայաստանի տարածքային հիմնախնդիրները	328
Հայաստանի տարածքային պահանջները	328
Հայկական տարածքների հարցը	328
Մոսկվայի եւ Կարսի պայման. եւ միջազգային իրավունքը	341

Լոռու եւ Ախալքալաքի խնդիրը.....	343
Զանգեզուրի, Լեռնային Ղարաբաղի եւ Նախիջեւանի	345
ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ՀԵՐՈՍԱՍԱՐՏԸ	345
Գ. Նժդեհը՝ Հայ Հեղափոխական Դաշնակցության մասին ..	351
Ինչպես գոյացավ Թուրքիա-Նախիջեւան տասը կլ. ...	355
Անդրանիկը եւ Հայ Հեղափոխական Դաշնակցությունը	357
Արցախի խնդիրը	361
Հայկական հարցը Լոնդոնի եւ Լոզանի կոնֆերանսներում .	365
Հասարակական-քաղաքական կյանքը	
Կոմունիստական կուսակցության մենիշխանությունը	367
Հասարակական կազմակերպությունները	368
Քաղաքական բռնությունները	370
Հայ Առաքելական Եկեղեցին Խորհրդային տարիներին	373
Հայկական ԽՍՀ-ն՝ միութենական հանրապետություն	379
Հայկական ԽՍՀ նոր սահմանադրության ընդունումը	379
Հայրենադարձության կազմակերպումը	381
(1920-1930-ական թվականներին)	381
Հայաստանը համաշխարհային 2-րդ պատերազմին	383
Հայկական լեզիոն	391
ՍՓՅՈՒՆ-ՔԱՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ	
ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՍԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ	402
Հասարակական-քաղաքական կյանքը	405
Ազգային-եկեղեցական ժողովը	405
Հայկական հարցի վերաբացումը	
Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո	406
ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆԸ	408
Մեծ հայրենադարձության կազմակերպումը	
եւ նրա շարունակությունը	413
Դաշնակցականներները ներգաղթի կատաղի թշնամիներ ...	416
Քաղաքական բռնությունների նոր փուլը	418
Անհատի պաշտամունքի դատապարտումը	419
Ազգային զարթոնքը	420
Վերակառուցումը եւ դարաբաղյան շարժումը	422
Վերափոխումների քաղաքականությունը	422
Ղարաբաղյան ազատագրական շարժումը	423
Արցախը պատմության ընթացքում	425
Մինչխորհրդային ժամանակաշրջան (1920-1990)	426
Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի ներկա փուլը	428
Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի առնչությամբ	
Հայաստանի դիրքորոշումը	429
Սուվզայիթյան ողբերգությունը	430
Ազատագրական շարժման վերելքը	431
Հայերի բռնագաղթեցումը Ադրբեջանից	432
1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժը	
եւ համաշխարհային հանրության օգնությունը	433
Հայաստանի Հանրապետ.անկախության գործընթացը	434
Ժողովրդական շարժման խորացումը	434
Հայաստանի եւ Արցախի անկախության հռչակագրերը	435
Հայաստանի եւ Արցախի Հանրապետ.անկախության	437
Հայաստանի Հանրապետ. Անկախության հռչակագիրը	438
ԼՂՀ անկախության հռչակագիրը	439

Պատերազմական գործողությունների	
սանձագերծումը Ադրբեջանի կողմից	440
Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետ.....	441
Հայոց ազգային բանակի կազմավորումը.....	443
Հանրապետ.տնտես.վերափոխումների ճանապարհին.....	444
Տնտեսության ճգնաժամային վիճակը	444
Գյուղատնտեսությունը եւ հողի սեփականաշնորհումը	444
Արդյունաբերությունը.....	446
ՀՀ հասարակական-քաղաքական եւ մշակութային կյանքը .	448
Հասարակական-քաղաքական գործընթացը.....	448
Մշակույթ	452
Հանրապետության միջազգային դրությունը.....	454
Նորանկախ հանրապետության միջազգային ճանաչումը ...	454
Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը (Արցախ)	
անկախության եւ պատերազմի տարիներին.....	456
Ադրբեջանա-ղարաբաղյան պատերազմի ծավալումը	459
ԼՂՀ հիմնահարցը խաղաղ բանակցություններում	460
ԼՂ Հանրապետության ներքին դրությունը	461
Ընդհանուր վիճակը Ղարաբաղում	461
Արդյունաբերությունը.....	462
Գյուղատնտեսությունը	463
Հասարակական-քաղաքական կյանքը.....	464
Ապրիլյան քառօրյա պատերազմը	
և հայկական հողերի կորուստը	465
Ֆինանսական չարաշահումները վերջին տարիներում	468
ՀԱՎԵԼՎԱԾ.....	470
ՀՅԳ-Ն ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԱՌՁԵՎ	470